

Het perspectivisme van Nietzsche

Het leveren van kritiek in een context van perspectivisme

Ik bezweer u, blijf de aarde trouw, en geloof niet in diegenen die over bovenaardse verwachtingen spreken! Gifmengers zijn zij.¹

Koen Salet

332468

28-05-2105

Bachelorscriptie Wijsbegeerte van een Wetenschapsgebied recht en sociale wetenschappen

Begeleider: S. van Tuinen

Adviseur: G. van Oenen

Word count (inclusief): 9.680

¹ Oorspronkelijk uit Aldus sprak Zarathoestra (Keij, 2011, blz 188).

Inhoudsopgave

Inleiding en probleemstelling.....	pagina 5 tot en met 7
Perspectivisme.....	pagina 8 tot en met 11
De wil tot macht.....	pagina 12 tot en met 14
Kritiek.....	pagina 15 tot en met 24
Kritiek en perspectivisme.....	pagina 25 tot en met 27
Conclusie & discussie.....	pagina 28 tot en met 39
Literatuurlijst.....	pagina 30 tot en met 30

Abstract

Perspectivisme is een van de meest complexe en bediscussieerde ideeën die in de filosofie van Nietzsche naar voren komt. De gedachte dat perspectivisme simpelweg inhoudt dat alles ‘in the eye of the beholder’ ligt en in die zin dus (letterlijk) ‘subjectief’ is, komt misschien snel op. Indien we perspectivisme dienen op te vatten als een soort relativisme is het saillant dat Nietzsche zelf veelvuldig kritiek levert op waardestelsels, overtuigingen en zienswijzen die hij absoluut niet als de zijne ziet. In dit essay wordt dan ook ingegaan op de relatie tussen Nietzsche’s perspectivisme en het leveren van kritiek. Het perspectivisme van Nietzsche kan opgevat worden als een maxime om zaken vanuit zoveel mogelijk verschillende invalshoeken te belichten om tot een adequater beeld met betrekking tot de constitutie van dit fenomeen te komen. De begrippen ‘objectiviteit’ en ‘waarheid’ misleiden ons om te denken dat er slechts één juiste manier is om te kijken naar de werkelijkheid. Er is slechts een perspectivistisch zien, slechts een perspectivistisch ‘kennen’ en hoe meer affecten we hun licht laten schijnen op een bepaalde zaak hoe meer verschillende invalshoeken we kunnen gebruiken om iets te analyseren. Het denken in termen van ‘belangeloos aanschouwen’ (buiten de affecten om) is problematisch volgens Nietzsche. Wanneer een perspectief als ‘waarheid’ wordt gezien en behandeld betekent dit niet meer dan dat binnen een zekere context een wil een hegemonale positie heeft verwezenlijkt ten opzichte van andere krachten die andere invalshoeken constitueren. In die zin is er in het kader van betekenisverlening (interpretatie) dus altijd sprake van hiërarchie. De crux van Nietzsche’s denken is dat het menselijke subject inherent gebonden is aan het ondermaanse, aan zichzelf. En in die zin dus de fundamentele verantwoordelijkheid heeft om zelf waarde te scheppen en hier kritisch op te reflecteren, aangezien het van invloed is op onze ontwikkeling als persoon en in bredere zin als soort. Daarmee is absoluut niet gezegd dat het onmogelijk is om een hiërarchie binnen de perspectieven te ontwaren. Zonder een absoluut uitgangspunt waaruit alles zou emaneren, blijken we nog steeds in staat bepaalde perspectieven superieur te kunnen achten ten opzichte van anderen. De duidelijke stellingname die Nietzsche neemt voor de herenmoraal, een affirmatieve, creatieve levenshouding betuigt hiervan. Aan de hand van zijn perspectivisme kan Nietzsche een totale kritiek op zetten. Er zijn geen morele feiten of fenomenen, maar louter morele interpretaties van fenomenen. Om die reden is het noodzakelijk dat het perspectivisme de basis constitueert voor het leveren van kritiek. Het is de cruciale premisse voor een vorm van kritiek die de aarde trouw blijft en dus niet toegeeft aan metafysische verleidingen. Het draait bij Nietzsche om het kritisch reflecteren op de waarde van waarden

en dit moet niet (of beter gezegd kan niet meer!) gebeuren in termen van waar, onwaar of goed en fout, maar in termen van nobel of slaafs, hoog of laag, actief en reactief.

Word count: 475

Inleiding en probleemstelling

Perspectivisme is een van de meest complexe en bediscussieerde ideeën die in de filosofie van Nietzsche naar voren komt. Nietzsche zelf is vaag over wat perspectieven precies zijn en zegt weinig over hoe ze van elkaar onderscheiden dienen te worden, ofwel op zichzelf genomen kunnen worden (Strong, 1985). Over de exacte aard van Nietzsche's perspectivisme blijft dan ook onenigheid bestaan tussen zijn commentatoren (Reginster, 2000). Volgens sommige Nietzsche commentatoren tracht Nietzsche met perspectivisme te laten zien hoe kennis van de wereld mogelijk is (of juist niet mogelijk is). In ieder geval kan er gesteld worden dat Nietzsche's perspectivisme op verschillende manieren ontvangen is. Volgens sommigen is Nietzsche geslaagd in het leveren van een aannemelijke epistemologische positie, voor anderen is zijn positie coherent maar incorrect en weer anderen stellen dat het een onmogelijk houdbare en intern tegenstrijdige positie betreft. De gedachte dat perspectivisme simpelweg inhoudt dat alles 'in the eye of the beholder' ligt en in die zin dus (letterlijk) 'subjectief' is, speelt misschien snel op. Dit betekent dat alles wat we waarnemen gevormd wordt door het specifieke perspectief dat iemand inneemt. En van deze, in principe oneindige hoeveelheid, perspectieven heeft geen enkel perspectief een monopolie op de waarheid.

In bijna al het werk van Nietzsche komt op expliciete wijze kritiek naar voren op andere denktradities. Nietzsche's kritiek op de judeo-christelijke denktraditie is fameus, maar in zijn oeuvre is ook kritiek op vele andere denktradities; bijvoorbeeld op socialisme, nationalisme en zelfs op de wetenschap uit zijn tijd. Zo stelt hij dat Europa geïnfecteerd is met slavenmoraal, waardoor mensen lamelendig en zwak zijn geworden (Graftdijk, 2000, blz 66, 11; Friedrich Nietzsche: De genealogie van de moraal). In *Vorbij goed en kwaad* stelt Nietzsche: *men moet de gevoelens van toewijding, van opoffering voor de naaste, de hele zelfverloocheningsmoraal meedogenloos ter verantwoording roepen en voor de rechter brengen* (Graftdijk, 1999, p. 42-43, 33; Friedrich Nietzsche: *Vorbij goed en kwaad*). *Het christelijke geloof is van de aanvang af opoffering: opoffering van alle vrijheid, alle trots, alle zelfverzekerdheid van de geest, en tegelijk knechting, zelfbespotting en zelfverminking* (Graftdijk, 1999, p. 55, 46; Friedrich Nietzsche: *Vorbij goed en kwaad*²). Indien we perspectivisme dienen op te vatten als een soort relativisme is het saillant dat Nietzsche zelf veelvuldig kritiek levert op waardestelsels, overtuigingen en zienswijzen die hij absoluut niet

² Aangezien er veel verwezen zal worden naar deze twee boeken zal er gebruik worden gemaakt van afkortingen: VGK (staat voor *Vorbij goed en Kwaad*) en GvdM (staat voor *De genealogie van de Moraal*). Verder zal het bladzijde nummer en de bijbehorende paragraaf worden vermeld indien nodig. Er wordt gebruik gemaakt van de vertalingen van beide werken door dhr. Graftdijk: (Graftdijk, 2000; Friedrich Nietzsche: *Genealogie van de moraal*) & (Graftdijk, 1999; Friedrich Nietzsche: *Vorbij goed en kwaad*) (zie literatuurlijst).

als de zijne ziet (VGK; GvdM; Reginster, 2000; 2001). Dit omdat, een belangrijke consequentie van relativisme is dat men zich al snel op glad ijs begeeft wanneer er kritiek wordt geleverd op een perspectief vanuit een ander perspectief. Immers, met het ontbreken van een absoluut, ‘waar’ referentiepunt, hoe is het dan mogelijk om vanuit het ene perspectief op legitieme wijze kritiek uit te oefenen op een ander perspectief? Met het ontbreken van een dergelijk referentiepunt kan het perspectief van de oorspronkelijke criticus weer bekritiseerd worden vanuit een ander perspectief en dat perspectief vervolgens weer door een ander perspectief, ad infinitum. Zoals de filosoof Clark opmerkt: als we het ‘ding-an-sich’, of de zuivere rede verwerpen dan blijft er geen algemene, neutrale basis of standaard over om twee conflicterende perspectieven te vergelijken en te bepalen welke van de twee cognitief gezien superieur is (Clark, 1990). In het verlengde hiervan merkt de filosoof Conway op dat er op die manier een onuitwisbare ‘subjectieve’ indruk achter blijft, waardoor er geen ‘objectieve’ funderende principes herleid kunnen worden (Conway, 1994). Het lijkt er dus op dat we Nietzsche’s perspectivisme niet op kunnen vatten als relativisme. Dit omdat, Nietzsche veelvuldig kritiek levert op andere perspectieven en in die zin impliceert dat er sprake is van hiërarchie met betrekking tot verschillende perspectieven. De insteek van dit essay is dan ook om allereerst een uiteenzetting te leveren van hoe we Nietzsche’s perspectivisme kunnen begrijpen. Vervolgens wordt er ingegaan op de relatie tussen perspectivisme en het leveren van kritiek. In die zin is de doelstelling van deze scriptie tweeledig. Allereerst wordt er gepoogd een beter begrip omtrent het ‘vage’ Nietzscheaanse concept perspectivisme te kweken om vervolgens te analyseren hoe Nietzsche (gezien zijn perspectivisme) in staat is om kritiek te leveren op andere perspectieven.

De centrale probleemstelling luidt dan ook als volgt: *hoe kunnen we begrijpen dat Nietzsche, vanuit zijn eigen perspectivisme bezien, andere, ‘vreemde’ perspectieven bekritiseert?*

Om de probleemstelling adequaat te kunnen beantwoorden zal er zoveel mogelijk beroep worden gedaan op informatie uit de werken van Nietzsche zelf. Hierbij wordt voornamelijk gebruik gemaakt van Nietzsche’s *Genealogie van de moraal* en *Voorbij goed en kwaad*. Er is voor deze twee werken gekozen, omdat ze mijns inziens goed aansluiten bij de doelstelling(en) van dit essay. Dit omdat, Nietzsche in deze werken zijn ‘perspectivistische’ benaderingswijze uit de doeken doet en zijn kritiek op andere waardeinstellingen, zienswijzen expliciet naar voren laat komen. Let wel, dit is *mijn* analyse van Nietzsche (hoe ik *hem* heb gelezen). Ik pretendeer nergens dat dit een sluitende, definitieve analyse is van de filosofische ideeën van Nietzsche die de revue zullen passeren en nodig de lezer dan ook uit om Nietzsche

eventueel erbij te pakken en in ieder geval kritisch mee te denken. Deze constatering is in mijn optiek eerder een kracht dan een zwakgebod in de context van Nietzsche's filosofie. Getuige het volgende citaat (oorspronkelijk uit Aldus sprak Zarathoestra): Wie niet denkt zoals ik, volg mij! (Keij, 2011, blz 326).

Perspectivisme

In *De genealogie van de moraal* gaat Nietzsche op de volgende manier voor het eerst nadrukkelijk in op zijn perspectivisme: *er bestaat alleen maar een perspectivistisch zien, alleen maar een perspectivistisch 'kennen'; en hoe meer affecten we over een zaak aan het woord laten, hoe meer ogen, verschillende ogen, we voor dezelfde zaak weten te gebruiken, des te vollediger zal ons 'begrip' van deze zaak, onze 'objectiviteit' zijn. Maar het elimineren van elke wil, het buiten spel zetten van alle affecten, aangenomen dat we dat zouden kunnen: hoe nu? Zou dat geen castratie van het intellect betekenen?* (GvdM, blz 115, 12).

In die zin kan het perspectivisme opgevat worden als een maxime om zaken vanuit zoveel mogelijk verschillende invalshoeken te belichten om tot een adequater beeld met betrekking tot de constitutie van dit fenomeen te komen. Dit kan verduidelijkt worden door een sculptuur als voorbeeld te nemen. Wanneer de sculptuur van allerlei verschillende kanten wordt bekeken hebben we een uitgebreider, accurater beeld van de sculptuur. Er is geen 'ideaal', 'absoluut' vertrekpunt van waaruit de gehele sculptuur gezien kan worden. Deze analogie kan doorgetrokken worden naar ideeën, concepten. Door zaken aan de hand van zoveel mogelijke perspectieven te benaderen kan de gelaagdheid, weerbarstigheid en complexiteit die de werkelijkheid omtrent een fenomeen constitueren beter op waarde worden geschat. Geen enkel perspectief kan de absolute 'waarheid' omsluiten; er zijn alleen maar verschillende perspectieven waarmee iets belicht kan worden. In die zin falsificeert een waarheidsclaim vanuit een bepaald perspectief het grotere, complexere beeld. Het begrip 'objectiviteit' misleidt ons om te denken dat er slechts één juiste manier is om te kijken naar de werkelijkheid. Door het geloof in absolute waarheden en absolute onwaarheden opzij te schuiven wordt de relatie tussen waarheid en onwaarheid diepzinniger en complexer. Er is slechts een perspectivistisch zien, slechts een perspectivistisch 'kennen' en hoe meer affecten we hun licht laten schijnen op een bepaalde zaak hoe meer verschillende invalshoeken we kunnen gebruiken om iets te analyseren en te doorgronden.

Dit perspectivistisch 'kennen' impliceert dat er geen 'absoluut', 'ideaal' ('archimedisches') vertrekpunt bestaat om 'objectiviteit' te bereiken. Met de aanhalingstekens rondom het begrip duidt Nietzsche, mijns inziens, op de visie dat alhoewel het innemen van zoveel mogelijk perspectieven de beste manier is om de idee 'objectiviteit' te benaderen we objectiviteit nooit volledig kunnen bereiken. Dit omdat, het altijd mogelijk is dat er nieuwe, alternatieve perspectieven ontstaan (nieuwe affecten die beslag leggen op het fenomeen) zodoende kan er dus nooit met zekerheid gesteld worden dat er een definitief, sluitend scala aan perspectieven beschikbaar is om een fenomeen te belichten. In die zin kan de objectiviteit

of de waarheid met betrekking tot een fenomeen nooit volledig bereikt worden. Er kan in mijn optiek zelfs gesteld worden dat het denken in termen van objectiviteit of waarheid (in traditionele zin) juist op gespannen voet staat met de insteek van Nietzsche's perspectivisme. Het idee dat we iets objectief benaderd hebben of dat we de waarheid achterhaalt hebben werkt een zekere genoegzaamheid, lethargie in de hand. Derhalve zullen we minder of niet meer geneigd zijn om op zoek te gaan naar meer, nieuwe perspectieven om een fenomeen te beschrijven; sterker nog men zal zich verzetten tegen deze perspectieven. Immers, ze wijken af van de gevonden en gekoesterde 'objectiviteit'. Het volgende citaat laat zien hoe Nietzsche het begrip 'objectiviteit' een nieuwe duiding beoogt te geven: *tenslotte mogen wij, juist als mensen van de kennis, niet ondankbaar zijn voor dergelijke resolute omkeringen van de gewone perspectieven en waarderingen, waarmee de geest te lang schijnbaar schandelijk en nutteloos tegen zichzelf is tekeergegaan: de dingen aldus eens anders te bekijken, anders te willen bekijken, is geen geringe disciplinerende en voorbereiding van het intellect voor zijn toekomstige 'objectiviteit', - objectiviteit niet in de betekenis van 'belangeloze aanschouwing' (hetgeen een onzinnigheid en een ongerijmdheid is), maar als het vermogen, zijn voor en tegen in zijn macht te hebben en naar believen wel of niet een rol te laten spelen: zodat men juist de verscheidenheid van perspectieven en affectieve interpretaties voor de kennis productief weet te maken* (GvdM, blz 114, 12).

Verder volgt uit het eerste citaat dat elk perspectief geconstitueerd wordt door bepaalde affecten (wil). Het denken in termen van 'belangeloos aanschouwen' (buiten de affecten om) is problematisch volgens Nietzsche. Het volgende citaat kan dit nader toelichten: *Want, mijne here filosofen, laten we voortaan beter oppassen voor de gevaarlijke oude begripsfabel, die kwam aanzetten met een 'zuiver, willoos, pijnloos, tijdloos kennissubject', laten we oppassen voor de vangarmen van zulke tegenstrijdige begrippen als 'zuivere rede, absolute geest', 'kennis op zichzelf': hier wordt steeds een denkactiviteit verlangd van een oog dat zelfs niet gedacht kan worden, een oog dat totaal geen richting mag hebben, waarbij de actieve en interpreterende krachten geblokkeerd, afwezig moeten zijn, krachten die het zien hoe dan ook pas tot een zien-van-iets maken, hier wordt dus steeds een ongerijmdheid en onzinnigheid van het oog verlangd* (GvdM, blz 114-115, 12). Het is volgens Nietzsche dus (een problematische!) fictie om mensen te beschouwen als een soort universeel, rationeel wezen dat volledig ontdaan kan worden van al zijn affecten en zijn context. Deze denkwijze werkt de totstandkoming van problematische begrippen in de hand volgens Nietzsche: *dat er echter in 'onmiddellijke zekerheid', evenals in 'absolute kennis' en 'ding-op-zichzelf', een contradictio in adjecto besloten ligt, zal ik uittrenturen blijven herhalen: men zou zich*

eindelijk eens van de verleiding van de woorden moeten losmaken! (VGK, blz 24, 16). Deze begrippen zijn tegenstrijdig en problematisch, aangezien er altijd sprake is van actieve, interpreterende krachten en het bestaan van deze krachten wordt door deze begrippen nu juist ondermijnd. Deze affecten zijn niet neutraal, maar juist belanghebbend, geïnteresseerd in iets. Vanuit een bepaald perspectief wordt er betekenis in de wereld gelegd; ‘be-grijpen’ wij de werkelijkheid. Er kan volgens Nietzsche dus geen sprake zijn van een ‘een oog dat geen richting mag hebben’. Er zijn altijd interpreterende krachten wanneer iets benaderd wordt en pas door deze krachten kan er überhaupt sprake zijn van een ‘zien-van-iets’. *Wij zijn het en niemand anders die de oorzaken, het na-elkaar, het voor elkaar, de relativiteit, de dwang, het getal, de wet, de vrijheid, de grond, het doel verzonnen hebben; en als we deze tekenwereld als ‘op-zichzelf’ toedichten aan en vermengen met de dingen, dan gaan wij eens te meer te werk zoals we altijd al te werk zijn gegaan, namelijk mythologisch* (VGK, blz 30, 21).

Voorts zullen we nader ingaan op deze interpreterende krachten, affecten. Uit het bovenstaande blijkt tot dusver dat een perspectief per definitie bestaat uit een kluwen van affecten. Oftewel, hetgeen we een perspectief noemen is niets anders dan een verzameling aan affecten. Deze krachten interpreteren het fenomeen en leggen er in die zin hun ‘wil’ op. Interpretatie is dus allesbehalve een ‘neutrale, objectieve’ handeling volgens Nietzsche (GvdM, blz 68-70, 12). Dit blijkt ook uit het volgende citaat: *want men moet dit feit eerst interpreteren: op zichzelf staat het daar maar, stom tot in de lengte van dagen, als ‘elk ding-op-zichzelf’* (GvdM, blz 101, 7). Interpretatie is een kwestie van iets zien vanuit een bepaald perspectief, waardoor het een zekere betekenis verkrijgt. Een perspectief is dus altijd een perspectief van *iemand*, van een *groep*. In dit iemand of in die groep huizen verschillende belangen, overtuigingen en wensen (‘willen’). Het idee van een perspectief zonder belanghebbende, doelgerichte krachten is zodoende een gedachtespinsel. Indien een specifiek perspectief dominant is dan impliceert dat, dat er een zeer sterke wil ten grondslag aan deze interpretatie ligt. Wanneer een perspectief dan ook als ‘waarheid’ wordt gezien en behandeld betekent dit niet meer dan dat binnen een zekere context een wil een hegemonale positie heeft verwezenlijkt ten opzichte van andere krachten die andere invalshoeken constitueren. Het volgende citaat kan dit verduidelijken: *maar elk doel en elk nut is slechts een teken van het feit dat er een wil tot macht meester is geworden over iets minder machtigs en dat hij dit vanuit zichzelf met de betekenis van een functie heeft gestempeld; en de hele geschiedenis van een ‘ding’, een orgaan, een gebruik kan aldus een voortgezette teken-keten zijn van steeds weer nieuwe interpretaties en aanpassingen, waarvan de oorzaken zelf onderling niet*

behoeven samen te hangen en in de regel zuiver toevallig op elkaar volgen en elkaar afwisselen (GvdM, blz 69, 12).

Wanneer de betekenis van iets verandert dan wil dat zeggen dat er een nieuwe, dominante macht beslag heeft genomen op datgene. Er is dus sprake van overweldigen, meester worden van het oude door nieuwe krachten en dit impliceert vervolgens weer herinterpretatie. *Waarbij de gangbare 'zin' en het gangbare 'doel' noodzakelijkerwijs verdoezeld of helemaal uitgewist moeten worden* (GvdM, blz 68, 12). Wanneer iets een doel of betekenis heeft dan betekent dat zoveel als dat er een bepaalde wil tot macht van kracht is (in de volgende paragraaf wordt dit begrip nader toegelicht). Dingen en concepten hebben geen inherente doelen of immanente betekenis, maar krijgen betekenis, waarde door middel van verschillende wilspunten die er beslag op leggen. Indien we een betekenis of een interpretatie vinden dan is er altijd sprake van een bepaalde wil van kracht die deze betekenis of interpretatie constitueert. In die zin is er in het kader van betekenisverlening (interpretatie) dus altijd sprake van hiërarchie. Dat wil zeggen aan het proces van betekenisverlening (op waarde schatten van de wereld) ligt altijd een machtsspel ten grondslag met 'winnaars' en 'verliezers'.

De wil tot macht

In mijn optiek is het in dit kader relevant om nader in te gaan op Nietzsche's visie ten aanzien van de natuur, de werkelijkheid. Het volgende citaat laat zien hoe Nietzsche denkt over de natuur: *denk je een wezen in als de natuur, mateloos verkwistend, mateloos onverschillig, doelloos en onverbiddelijk, zonder erbarmen of rechtvaardigheid, vruchtbaar en woest en ongewis tegelijk, denk je het indifferente zelf eens in als macht – hoe zouden jullie in overeenstemming met dit indifferente kunnen leven? Leven – is dat juist de wil anders te zijn dan deze natuur?* (VGK, blz 17, 9). Een cruciaal uitgangspunt omtrent de werkelijkheid van het universum is dat het altijd aan verandering onderhevig is. De fundamentele aard van het universum is verandering en dus niet stabiliteit. Dit is een wereld van pure energie, flux. Nietzsche licht dit toe aan de hand van de volgende metafoer: *als je scherper zou zien, zag je alles in beweging: zoals het brandend papier kromtrekt, o vergaat alles voortdurend en trekt daarbij krom* (Keij, 2011, blz 73). Bovenstaande is, mijns inziens, de essentie van Nietzsche's visie ten aanzien van de werkelijkheid (zijn 'metafysica'). Dit betreft een wereld van absolute beweging, gevormd door verschillende wedijverende wilspunten. Nietzsche schrijft hierover (oorspronkelijk uit de Nagelaten fragmenten (7/215)): *dan blijven er geen dingen over maar dynamische kwanta, die in een spanningsverhouding staan tot andere dynamische kwanta: waarvan het wezen bestaat uit hun verhouding tot alle andere kwanta, uit hun 'werking' daarop* (Keij, 2011, blz 78). Een machtskwantum wordt gekenmerkt door de werking die het uitoefent en waaraan het weerstand biedt. In essentie is er dus sprake van een wil tot overweldiging en van een wil tot verweer tegen overweldiging. De dynamische werkelijkheid is zodoende een relationele wereld, een wereld van differenties. Maar niet een wereld van pais en vree; er is namelijk altijd sprake van spanningsrelaties (strijd). Elke entiteit, levend of niet-levend, moeten we volgens dit beeld zien als een verzameling van wilspunten (in tijdelijke samenwerking) die constant in conflict staan met de rest van het universum en delen probeert op te slokken.

De wereld is dus in constante staat van oorlog. In die permanente strijd is het winnen of verliezen. Zo stelt Nietzsche: *vertalen we het begrip oorzaak weer terug in de enige ons bekende sfeer, waar we het vandaan hebben: dan is er voor ons geen verandering voorstelbaar waarbij er niet van wil tot macht sprake is. We zijn niet in staat een verandering af te leiden als er geen macht is die een andere macht overheerst* (Keij, 2011, blz 66). Al deze verschillende 'wilspunten' strijden met elkaar om dominantie, om een bewerkstelliging van een soevereine machtspositie (vermeerderen van invloed) en deze continue strijd, oftewel 'wil

tot macht' constitueert verandering in het universum. *De wereld van binnen gezien, de wereld volgens haar 'intelligibele karakter' gedefinieerd en getypeerd – zou slechts 'wil tot macht' zijn en niets meer* (VGK, blz 46, 36). De wil tot macht moet niet worden opgevat als een strijd ter wille van overleven of in stand blijven, maar ter wille van het vermeerderen van de invloedssfeer. Dit blijkt uit het volgende citaat: *voor alles wil iets levends zijn kracht botvieren – het leven zelf is wil tot macht -: het zelfbehoud is daarvan slechts een van de indirecte, meest frequente gevolgen. – Kortom, net als overal ook hier opgepast voor overbodige teleologische principes!* (VGK, blz 22, 13).

Concluderend, kan er gesteld worden dat 'alles wil tot macht is'. Wanneer deze visie doorgetrokken wordt naar bijvoorbeeld een wijdverbreid moreel perspectief of zelfs een dominant wetenschappelijk principe zien we dat ook op deze gebieden er sprake is van een constante strijd tussen verschillende benaderingswijzen (wilspunten). De hegemonie van een bepaalde visie betekent niets meer dan dat een zekere wil tot macht dusdanig krachtig is binnen een bepaalde context dat alternatieve invalshoeken weggedrukt worden ten behoeve van het vermeerderen van de eigen invloedssfeer. Op het gebied van waardestelsels, overtuigingen is er dus ook altijd sprake van een onderliggende machtsstrijd tussen verschillende wilspunten. Dat een perspectief als 'waar', 'plausibel' of als 'ethisch verantwoord' wordt gezien betekent dus niets meer dan dat een bepaalde wil tot macht krachtig genoeg is om alternatieve 'willen' buiten spel te zetten en in die zin een hegemoniale positie op te eisen. Indien we willen analyseren waarom een bepaalde visie op een gebied dominant is dan dienen we kritisch te reflecteren op de onderliggende wil tot macht (van wie is deze wil, welke verlangens/belangen representeert zij en waarom, wat zijn de consequenties, ten koste van welke andere perspectieven, etc.). Zoals later in dit paper naar voren zal worden gebracht is dit precies wat Nietzsche doet aan de hand van zijn genealogisch onderzoek; bijvoorbeeld op het gebied van de moraal.

In het licht van het perspectivisme en zijn kritiek op concepten als 'objectiviteit' en 'waarheid' is het misschien opmerkelijk om Nietzsche als 'metafysicus' te werk zien gaan. We kunnen ons afvragen in hoeverre de term 'metafysicus' bij Nietzsche past. De vraag is dan eigenlijk in hoeverre Nietzsche gelooft in zijn eigen 'an sich' (namelijk de wereld als pure energie). Dit omdat, Nietzsche ook naar zijn eigen werk kijkt met een (ironische) glimlach. Getuige het volgende citaat (oorspronkelijk uit de Nagelaten fragmenten (6/183)): *ik lachte nog elke meester uit die niet om zichzelf – te lachen waagt* (Keij, 2011, blz 81). Dat wil dus zeggen hij ziet zijn opvattingen als die van hem en in die zin als betrekkelijk. Ik denk dan ook niet dat Nietzsche voor ogen had om de 'ware' wereld met ons te delen. Sterker nog dit soort

exercities zijn nu juist zaken die Nietzsche bij uitstek ridiculiseert en bestrijdt. Dit wordt duidelijk aan de hand van het volgende citaat (oorspronkelijk uit *Afgodenschemering*): *de 'ware' wereld' – een Idee, die nergens meer toe dient – een nutteloze, overbodig geworden Idee, dus een weerlegde Idee: laten we haar afschaffen!* (Keij, 2011, blz 81). Het lijkt er dus niet op dat Nietzsche met zijn beschrijving van de natuur pretendeert een definitieve, sluitende analyse te leveren met betrekking tot de werkelijkheid. Waartoe dient deze theorie over de fundamentele aard van de werkelijkheid (wil tot macht) dan? Mijns inziens poogt Nietzsche met deze interpretatie(!) van de werkelijkheid een bruikbare, vruchtbare theorie om naar de wereld te kijken te leveren. Een theorie waarvan de verklaringskracht groot is en waar we ons mee kunnen wapenen tegen problematische noties die gestoeld zijn op de idee van onveranderlijke, definitieve stabiliteit, 'waarheid' (zoals het ding-an-sich). De wil tot macht is slechts een perspectief waarmee Nietzsche naar andere perspectieven kijkt. Een experiment van de denker om op een nieuwe, scherpe manier naar mensen, de wereld te kijken en ten strijde te trekken tegen diepgewortelde problematische ideeën. Een adequaat begrip met betrekking tot deze proeve van Nietzsche is in mijn optiek essentieel om zijn kritiek op bepaalde perspectieven, ideeën op waarde te kunnen schatten.

Kritiek

Om meer inzicht te krijgen in het perspectivisme van Nietzsche zal er vervolgens ingegaan worden op een aantal belangrijke concepten of bewegingen waar Nietzsche kritiek op levert aan de hand van zijn perspectivistische benaderingswijze. Op die manier wordt er gepoogd duidelijk te maken hoe Nietzsche zijn perspectivisme in de praktijk heeft gebracht. Ten slotte wordt de relatie tussen perspectivisme en het uiten van kritiek nader belicht om uiteindelijk te kunnen beschrijven wat de consequenties zijn voor het leveren van kritiek indien dit zich voltrekt binnen een context van perspectivisme.

De waarheid

Een van de meest belangrijke problemen waar Nietzsche op stuit is het probleem van de 'waarheid'. Bestaat er überhaupt zoiets als waarheid en hoe moeten we dit dan begrijpen. Zoals we eerder hebben gezien problematiseert Nietzsche het (conventionele) idee dat er een eenduidige, 'ware' overeenstemming bestaat tussen onze begrippen en de dingen in de wereld (een 'echt' ding). Allereerst wordt de tegenstelling waar-onwaar gekenmerkt door een morele lading, aldus Nietzsche. Het ware zou goed zijn en het onware, de schijn zou slecht zijn. *Het is niet meer dan een moreel vooroordeel dat waarheid meer waard is dan schijn; het is zelfs de slechts bewezen veronderstelling ter wereld. Laat men zichzelf echter dit toegeven: leven is alleen bestaanbaar op grond van perspectivistische schattingen en schijnbaarheden; en zou men met de brave geestdrift en onnozelheid van ettelijke filosofen de 'schijnbare wereld' in haar geheel afschaffen, welnu, gesteld dat jullie dat zouden kunnen, - dan bleef er stellig ook van die 'waarheid' van jullie niets meer over!* (VGK, blz 44, 34).

Nietzsche vraagt zich af waarom mensen liever waarheid dan onwaarheid willen. *En wat dwingt ons trouwens tot de veronderstelling dat er een werkelijke tegenstelling tussen 'waar' en 'onwaar' bestaat? Is het niet voldoende om graden van schijnbaarheid aan te nemen, als het ware lichtere en donkerder schaduwen en tinten van de schijn, - verschillende valeurs, om met de schilders te spreken?* (VGK, blz 44, 34). Deze vraag kan namelijk niet meer in termen van 'waarheid' of moraliteit worden behandeld en is in die zin 'voorbij goed en kwaad'. De waarheid is 'geboren' op het moment dat de menselijke soort in relatieve vrede samen gaat leven en de noodzaak van gemeenschappelijk gedrag gaat inzien (Oosterling, 2012). Er ontstaat zodoende een geloof in een soort gemeenschappelijke werkelijkheid. De taal is het constituerende element voor deze eenheid. Dit gemeenschappelijke kader om te overleven verandert van lieverlee naar een verlangen naar waarheid. Dit verlangen wordt

vervolgens hegemoniaal en geldt als de objectieve, absolute waarheid. De wil tot waarheid komt voort uit de verplichting om volgens vastgestelde conventies te liegen en uit een chronische vergetelheid met betrekking tot het fundament van deze verplichting: een wil die zich richt op overleven. Er is sprake van ‘liegen’, omdat de werkelijkheid altijd te complex, weerbarstig en vluchtig is voor de mens om haar in haar volledigheid en omvang recht te doen. Getuige het volgende citaat: *zelfs bij de zonderlingste gebeurtenissen doen wij iets dergelijks: we fingeren het grootste deel van de gebeurtenis en zijn er nauwelijks toe te dwingen niet als ‘geestelijke vader’ van een of ander voorval getuige te zijn. Dit alles wil zeggen: we zijn vanouds door en door – gewend te liegen. Of, om het braver en huichelachtiger, kortom aangenamer te formuleren: men is veel meer kunstenaar dan men weet* (VGK, blz 95, 192). Wanneer we bijvoorbeeld een boom zien nemen we niet elke tak en alle bladeren waar, maar we vangen een glimp op van het geheel en werken daarvan de verdere details uit in ons hoofd. In die zin zijn we allemaal ‘uitvinders’, ‘leugenaars’: onze zogenaamde ‘kennis’ is voor een belangrijk deel opgebouwd op basis van onze eigen gedachtenconstructies.

Nietzsche definieert waarheid als volgt (oorspronkelijk uit: ‘over waarheid en leugens in non-morele zin’): *waarheid is een mobiel leger van metaforen, metonymia, en antropomorfismen, kortom een som van menselijke relaties die op poëtische of retorische zijn verheven, overgedragen en opgesierd, en die een volk na lang gebruik als vaststaand, canoniek en bindend voorkomen* (Oosterling, 2012 p. 2). Het is dus de eindsom van menselijke betekenisverlening dat in een langdurig proces gecanoniseerd wordt als vaststaande waarheid. Er kan gesteld worden dat taal de waarheid impliceert, maar de taal is al een interpretatie van de werkelijkheid. Echter, het is niet mogelijk om deze oorspronkelijke werkelijkheid te ‘be-grijpen’, aangezien deze werkelijkheid zich altijd al in metaforen aan ons bekend maakt. Er kan dan ook gesteld worden dat de werkelijkheid zich altijd al vanuit een bepaald perspectief voordoet. Er is in die zin dan ook geen belangeloze aanschouwing van de wereld. In plaats van te denken in termen van ‘waar’ en ‘onwaar’ suggereert Nietzsche om te denken in termen van ‘schijnbaarheid’ en kritisch te reflecteren op de waarde die de verschillende perspectieven voor ons hebben. In die zin gaat het er niet om wat ‘waar’ is, aangezien alles noodzakelijk al ‘be-grepen’ is (geïnterpreteerd vanuit een bepaalde wil tot macht) en derhalve ‘perspectivistisch’ is. Zo spreekt Nietzsche zijn waardering uit voor het credo van de Assassijnensorde³: *niets is waar, alles is geoorloofd* (GvdM, blz 146, 24). Als

³ Een islamitische orde die weerstand bood aan de christenen tijdens de kruistochten.

we het geloof in waarheid opgeven en denken in termen van perspectivistische schijnbaarheden kunnen we daadwerkelijk ‘vrij’ denken.

De concepten ‘waarheid’ en ‘kennis’ worden veelal met elkaar geassocieerd. Echter, in het werk van Nietzsche is het tegenovergestelde eerder het geval. Wanneer Nietzsche het heeft over ‘waarheid’ dan is dat altijd op een zeer sceptische (spottende) wijze. Over de wetenschappers van zijn tijd in het kader van ‘waarheid’ stelt hij bijvoorbeeld: *het zijn nog op geen stukken na vrije geesten: want zij geloven nog aan de waarheid* (GvdM, blz 146, 24). De consequentie van het geloven in waarheid is namelijk dat het perspectief van de betreffende persoon gefixeerd raakt, waardoor het alleen nog maar mogelijk is om een fenomeen vanuit dat specifieke vertrekpunt te benaderen. Daarentegen heeft kennis betrekking op ‘vrij’ onderzoek naar de constitutie van dingen. *De sterke, nog naar leven dorstende denkers kiezen partij tegen de schijn en nemen het woord perspectivistisch met hoogmoed in de mond* (VGK, p. 157, 242). Het najagen van kennis heeft betrekking op het inzicht dat alle ‘waarheden’ gefixeerde perspectieven zijn en verder is het voor een ‘vrije geest’ essentieel om een sceptische attitude jegens alle assumpties te hebben. Daarnaast is het belangrijk om constant te reflecteren op de beweegredenen van onze wil om een bepaald perspectief te vertegenwoordigen en als zijnde de ‘waarheid’ uit te dragen. *Het werkelijke liegen, het echte resoluut ‘eerlijke’ liegen zou iets veels te strengs en sterks voor hen zijn; het zou vergen wat men van hen niet mag vergen, dat ze de ogen voor zichzelf openden, dat ze bij zichzelf wisten te onderscheiden tussen ‘waar’ en ‘onwaar’* (GvdM, blz 134, 19).

Identiteit

Uit het idee dat het universum in wezen star, gefixeerd is volgen denkbeelden, filosofieën die de nadruk liggen op vastgelegde, ‘ware’ ‘feiten’ en ‘dingen’ zoals we reeds gezien hebben. In dit licht kunnen we ook Nietzsche’s visie op individuele mensen begrijpen; hij ziet mensen niet als ‘dingen’, als het ‘zelf’ of als ‘een subject’, maar als een multipliciteit die geconstitueerd wordt door verschillende wilspunten die met elkaar strijden om machtoptimalisatie. *Het begrip individu is bedrieglijk: de mens is een veelheid aan krachten die een bepaalde rangorde hebben* (Keij, 2011, blz 74). Nietzsche beoogt een radicale herdefiniëring van subject te leveren. *In plaats van met de ‘onmiddellijke zekerheid’, waaraan het volk in dit geval misschien gelooft, krijgt de filosoof aldus met een reeks metafysische problemen te maken, waarlijke gewetensvragen van het intellect, die luiden: ‘waaraan ontleen ik het begrip denken? Waarom geloof ik aan oorzaak en gevolg? Wat geeft mij het*

recht te spreken van een Ik, en zelfs van een Ik als oorzaak, en ten slotte ook nog van een Ik als gedachteoorzaak? (VGK, blz 24-25, 16). We moeten niet denken in termen van eenheid, maar in termen van veelzijdigheid. Alleen zeer oppervlakkig bezien kan het 'ik' als een stabiel, gefixeerd iets gezien worden, maar in essentie wordt dit 'ik' constant vormgegeven door een complex aan verschillende, strijdende wilspunten. In die zin is het 'ik' een vat aan tegenstrijdigheden. Anders gezegd: ik ben niet een 'ik', 'ik' ben vele 'ikken': een gefragmenteerd 'ik'. Deze vooronderstelde eenheid wordt tevens geprojecteerd op de buitenwereld. Het 'ding' zou namelijk eveneens een statische eenheid zijn. *Wij hebben het begrip eenheid ontleed aan ons 'ik'-begrip – aan ons geloofsartikel. Als we onszelf niet als eenheden beschouwden, hadden we nooit het begrip ding gevormd* (Keij, 2011, blz 73). Op die manier is kennen geen consequentie van het 'ik-begrip', maar is het productief voor hetgeen we 'ik' zijn gaan noemen. We zijn 'vergeten' dat de eenheid van de wereld tot stand is gebracht door een dubbele slag. Ten eerste is de eenheid van het subject herleid uit de activiteit kennen en vervolgens wordt deze eenheid van het subject in de wereld gelegd. In die zin stoppen we waarde in de dingen en deze waarde heeft een effect op ons nadat we vergeten zijn dat wijzelf de donoren zijn.

Op eenzelfde manier dienen we de menselijke geest niet op te vatten als iets dat geünificeerd en transparant is. Dan zou het statisch moeten zijn en zouden dynamische processen als gedachten en het bewustzijn niet bestaan. Hoe we over iets denken wordt vormgegeven door een bepaald dominant perspectief dat we op een bepaald moment hebben en is dus geen adequate representatie van de vele verschillende, strijdende wilspunten die in mij huisvesten. Het betreft slechts een (tijdelijke) focus. Wanneer we iets opschrijven of zeggen kunnen we niet volledig recht doen aan de complexiteit, weerbarstigheid van de onderliggende gedachtestroom. Het is altijd te rigide, gefixeerd in tegenstelling tot de vaak vloeiende, flexibele gedachten die als het ware net zo stromen als de flux van de natuur. Zo laat Nietzsche over zijn gedachtes weten: *ach, wat zijn jullie eigenlijk, mijn neergeschreven en geschilderde gedachten! Onlangs nog waren jullie zo bont, zo jong en boosaardig, vol stekels en geheime kruiden, zodat ik moet niezen en lachen – en nu? Reeds hebben jullie je nieuwheid afgelegd en enkele van jullie zijn naar ik vrees al rijp om in waarheden te veranderen: zo onsterfelijk zien zij er al uit, zo hartverscheurend rechtschapen, zo vervelend! En is het ooit anders geweest?* (VGK, blz 207, 296).

Wetenschap

Ook de wetenschap wordt geconstitueerd door een wil, een ‘geloof’ dat het leidt en motivatie levert voor haar volgelingen. Wetenschap creëert volgens Nietzsche geen waarden, maar staat altijd al in dienst van bepaalde waarden. *Zij heeft in alle opzichten eerst een waarde-ideaal, een waarden scheppende macht nodig, ten dienste waarvan zij in zichzelf mag geloven, - zelf is zij nooit waardescheppend* (GvdM, blz 148-149, 25). Het perspectief dat we kiezen is in belangrijke mate ingegeven door morele assumpties en vooroordelen: ‘we zien de wereld op de manier waarop we die willen zien’. Het problematische is nu juist dat deze assumpties en vooroordelen als absolute, sluitende ‘waarheden’ worden gepostuleerd. We willen graag geloven dat wetenschap de antithese is van religie, maar Nietzsche laat zien dat ‘God’ slechts is vervangen met de ‘Waarheid’ als een absoluut, transcendent fundament dat het leven, het bestaan rechtvaardigt en verklaard. *De wetenschap heeft tegenwoordig letterlijk geen geloof in zichzelf, laat staan een ideaal boven zich, - en waar zij nog wel hartstocht, liefde, vuur, lijden is, is zij niet het tegenovergestelde van dat ascetisch ideaal, maar eerder de nieuwste en voornaamste vorm ervan* (GvdM, blz 144, 23). De wetenschap ressorteert net als religie veel te veel op een geloof in ongegronde fundamentele overtuigingen. Gelovigen stellen hun geloof in God nooit in twijfel en wetenschappers stellen hun geloof in waarheid nooit op de proef. Een sterke, vrije geest stelt constant kritische noten bij overtuigingen en denkt in termen van perspectivistische schijnbaarheden (en de verschillende waardes die hieruit voortvloeien) in plaats van ‘waarheid’.

Zoals reeds vermeld is interpretatie bij Nietzsche allesbehalve een neutrale handeling (GvdM, blz 12, 2). Interpretaties zijn vertekeningen van de waarheid, namelijk een bepaalde manier om naar de waarheid te kijken. De obsessie van de wetenschap met waarheid leidt ertoe dat er louter en alleen waarde wordt gehecht aan feiten. Zodoende vereist een geloof in absolute waarheden zuivere, geïnterpreteerde feiten. Deze onthouding van interpretatie is net zo een uitdrukking van het ascetische ideaal als het ascetisme van de priester. Het is een kwestie van iets zien vanuit een bepaald perspectief, waardoor het een bepaalde betekenis verkrijgt. Indien een specifiek perspectief dominant is dan impliceert dat, dat er een zeer sterke wil ten grondslag aan deze interpretatie ligt. Als een wil zeer dominant is dan wordt deze interpretatie gepostuleerd als zijnde de enige interpretatie. Om dit te illustreren kunnen we kijken naar Nietzsche’s kritiek op natuurwetenschappers die menen onveranderlijke natuurwetten vastgesteld te hebben: *maar die ‘wetmatigheid van de natuur’, waarover jullie fysici met zoveel trots praten alsof- bestaat alleen dankzij jullie verklaringen en slechte ‘filologie’, - zij is niet feitelijk, geen ‘tekst’, maar alleen een naïef-humanitaire aanpassing en*

betekenisverminking waarmee jullie royaal tegemoet komen aan de democratische instincten en de moderne ziel! (VGK, blz 30-31, 22). Het betreft dus een bepaald perspectief om de natuur te beschrijven en dat wil dus absoluut niet zeggen dat zij daarmee volledig verklaard is. Dit perspectief is dan ook allesbehalve ‘neutraal’ of ‘objectief’ (en hoe kan dit ook anders zou Nietzsche zeggen), maar juist sterk waarde geladen en bevooroordeeld (geconstitueerd door een bepaalde wil tot macht). Volgens Nietzsche is het idee van een ‘onbevooroordeelde’, ‘neutrale’ wetenschap dan ook (een problematische) fictie. *Er bestaat strikt genomen geen wetenschap ‘zonder vooronderstellingen’, de idee ervan is ondenkbaar, een paralogisme: er moet altijd eerst een filosofie, een ‘geloof’ zijn waaraan de wetenschap een richting, een zin, een grens, een methode, een bestaansrecht kan ontleen* (GvdM, blz 147, 24).

Nietzsche suggereert met betrekking tot het voorbeeld dat een alternatieve beschrijving (ingegeven vanuit een andere wil tot macht) ook goed mogelijk is en misschien wel meer bruikbaar is. Wanneer we de natuur zien als terrein waarbinnen een meedogenloze tirannie van machtsaanspraken geldt. De zogenaamde natuurwetten ontbreken hier; iedere macht trekt haar laatste consequentie op ieder moment (VGK, blz 31, 22). Dit is een alternatief perspectief dat ook niet meer ‘waar’ is (in de zin van neutraliteit, objectiviteit), maar misschien wel meer vruchtbaar, bruikbaar voor onze houding ten aanzien van de natuur.

Aan de hand van het perspectivisme van Nietzsche kunnen we kritisch reflecteren op de wetenschap. We dienen zaken niet op één zogenaamd juiste manier te zien (zoals de priester) en we kunnen zaken ook niet op een volledig objectieve, neutrale manier bekijken (zoals de wetenschapper). Daarentegen spoort Nietzsche ons aan om zaken van zoveel mogelijk verschillende kanten (perspectieven) te belichten en kritisch te reflecteren op de waarde van verschillende perspectieven.

De moraal

Voorts wordt er ingegaan op de meest fameuze kritiek van Nietzsche, namelijk zijn kritiek op de moraal. Zodoende worden twee belangrijke (strijdende) perspectieven binnen de filosofie van Nietzsche beschreven en wordt er duidelijk op welke manier en waarom Nietzsche stellingname neemt voor een van de twee perspectieven, oftewel tot een hiërarchie komt.

De interesse in de oorsprong van moraliteit heeft de jonge Nietzsche al snel verlaten voor een andere interesse die leidend zal blijven in zijn filosofie. Hij zegt hierover: *een beetje historische en filologische scholing, plus een aangeboren kieskeurig zintuig voor*

psychologische kwesties in het algemeen, veranderde mijn probleem in korte tijd in dit andere: onder welke omstandigheden vond de mens de waardeoordelen goed en kwaad uit? En welke waarde hebben zij zelf? Hebben zij de menselijke voorspoed geremd of bevorderd? (GvdM, voorwoord, blz 9). Het is mogelijk dat wat lange tijd als ‘goed’ is bestempeld in feite problematisch is voor de ontwikkeling van de mens en dat hetgeen dat als ‘slecht’ gezien wordt juist positieve implicaties kan hebben voor de mens. We moeten moraliteit niet als iets absoluuts, alomvattends zien, maar juist als iets dat in ontwikkeling staat. Het wordt zodoende iets waar we kritisch naar kunnen kijken en wat we kunnen ondervragen. Nietzsche stelt het tot zijn doel om een dergelijke kritiek op te zetten. *Laten wij haar uitspreken, deze nieuwe eis: we hebben een kritiek van de morele waarden nodig, de waarde van deze waarden moet zelf eerst eens ter discussie worden gesteld* (GvdM, voorwoord, blz. 12).

Met behulp van zijn etymologisch onderzoek komt Nietzsche tot de conclusie dat het concept ‘goed’ door de machtige, heersende klasse van samenlevingen is ontwikkeld. *Het zijn de goeden zelf geweest, dat wil zeggen de voornamen, machtigen, hoger geplaatsten en edel gezinden, die zichzelf en hun handelingen als goed, namelijk als van de eerste rang, ervoeren en kwalificeerden, in tegenstelling tot al het lagen laag gezinde, vulgaire en plebejische. Krachtens dit pathos van de distantie hebben zij het recht voor zich opgeëist waarden te scheppen en voor die waarden namen te munten* (GvdM, blz 19, 2). Hier ligt de oorsprong van de tegenstelling tussen ‘goed’ en ‘slecht’. Deze ‘voornamen’ zien waarden als kracht, macht, geluk en welvaart als goed (de herenmoraal) en zien diegenen met onwenselijke eigenschappen zoals armoede, ongezondheid, krachteloosheid als slecht. Echter, vindt er in de geschiedenis van lieverlee een ‘morele coup’ plaats, een omkering van waarden, die vergaande gevolgen heeft voor de ontwikkeling van de mens. De haat en afgunst van de priesterklasse en het volk richting de heersers neemt vanwege hun machteloosheid steeds meer toe en *groeit tot de giftigste vorm van spiritualiteit waarmee ze geestelijke wraak nemen op de heersende klasse* (GvdM, blz 26, 7). Alles wat ziek, zwak en misselijk is (voorheen het ‘slechte’), wordt nu als ‘goed’ bestempeld en alle waarden van de heersers en de heersers zelf worden als het ‘kwaad’ gebrandmerkt (GvdM, blz 32, 10). Nietzsche beschrijft de problematiek die deze ‘morele coup’ met zich meebrengt: *de slavenopstand in de moraal begint ermee dat het ressentiment zelf scheppend wordt en waarden voortbrengt: het ressentiment van wezens aan wie de werkelijke reactie, die van de daad, onthouden is en die zich alleen door een denkbeeldige wraak schadeloos kunnen stellen. Terwijl elke voorname moraal ontstaat uit een triomferend ja zeggen tegen zichzelf, zegt de slavenmoraal al bij voorbaat nee tegen een ‘buiten’, een ‘anders’, een ‘niet-zelf’: en dat nee is haar scheppende*

daad (GvdM, blz 29, 10). Dit fundamentele ‘nee-zeggen’ (reactief-zijn) leidt tot een veroordeling en verloochening van al het aardse, het leven en resulteert in een toevlucht naar een metafysische bovenwereld (en de constructie van een onderwereld). Dit in tegenstelling tot de ‘voornamen’: *de ‘weledelgeborenen’ voelden zich nu eenmaal de gelukkigen; ze hoefden hun geluk niet eerst door een blik op hun vijanden kunstmatig te construeren, en het elkaar eventueel aan te praten, aan te liegen (zoals alle mensen van het ressentiment plegen te doen); en ook waren ze als complete, met kracht overladen en dus noodzakelijkerwijze actieve mensen, niet in staat het geluk los te zien van het handelen, - het actief zijn wordt bij hen met noodzakelijkheid bij het geluk inbegrepen* (GvdM, blz 30-31, 10).

De slavenmoraal wordt gekenmerkt door een fundamentele wil tot objectieve waarheid. De slaaf heeft zijn zinnen gezet op een hiernamaals en is voornamelijk bezig met mensen die zelf helemaal niet aan de slaaf denken; de heren (‘idée-fixe’). Het gevolg hiervan is dat er geen nadruk meer wordt gelegd op het heden en op het zelf zoals bij de herenmoraal bij uitstek het geval is. Het gevolg van deze wil tot objectieve waarheid is dat mensen inspiratieloos, krachteloos en worden en alles en iedereen proberen te egaliseren. Nietzsche zegt hierover: *wat veroorzaakt heden ten dage onze afkeer van ‘de mens’? – want wij lijden aan de mens, dat staat vast. Niet de angst; eerder het feit dat we niets meer in de mens te vrezen hebben; dat het gewormte ‘mens’ op de voorgrond ligt te kronkelen; dat de ‘tamme mens’, de jammerlijk middelmatige en onverkwikkelijke mens zich al doel en hoogtepunt, zin van de geschiedenis, ‘hogere mens’ heeft leren voelen; - ja zelfs dat hij er een zeker recht op heeft zich zo te voelen, voor zover hij zich verre voelt staan de enorme massa van mislukte, ziekelijke, vermoeide en afgeleefde mensen waar Europa tegenwoordig naar begint te stinken, voor zover hij zich dus ervaart als iets wat tenminste relatief geslaagd is, iets wat tenminste nog levensvatbaar is, wat tenminste ja zegt tegen het leven* (GvdM, blz 35, 11).

Het is in dit kader in mijn optiek belangrijk om op te merken dat met betrekking tot de termen ‘heer’ en ‘slaaf’ het niet zozeer gaat over de concrete sociaal-politieke macht, maar juist om de aan- of afwezigheid van een creatieve, waardescheppende attitude. Het gaat voornamelijk om krachten waarmee alle verhoudingen, ook die binnen onszelf doortrokken kunnen worden. De heren- en slavenmoraal moeten beschouwd worden als zijnde kwaliteiten van affecten. De twee begrippen verwijzen naar een houding richting de ander en de wereld als zodanig. Nietzsche neemt duidelijk stellingname voor de herenmoraal en bekritiseert de slavenmoraal. *Deze dragers van de neerdrukkende en wraaklustig instincten, de afstammelingen van het hele Europese en niet-Europese slavendom, en van alle voor-Arische bevolkingen in het bijzonder – zij vertegenwoordigen de achteruitgang van de mensheid!*

(GvdM, blz 35, 11). Echter, is het niet zo dat de herenmoraal 'waar' of 'ethisch verantwoord' en de slavenmoraal 'onwaar' of 'onethisch' in de ogen van Nietzsche. Het zijn beide perspectieven, en Nietzsche daagt ons nu juist uit om kritisch na te denken over de waarde van beide perspectieven en niet meer te denken in termen van 'waarheid'. Het brandpunt ligt bij de consequenties die voortvloeien uit beide typen moraal voor de mensheid. De gevolgen die de slavenmoraal met zich meebrengt zijn dat mensen zelf niet meer kritisch nadenken, zichzelf niet willen verbeteren en alles verafschuwen dat niet conform hun zogenaamde absolute 'waarheid' is. Het problematische is dat er geen nieuwe waarden worden gecreëerd en er heerst een klimaat waarbinnen niet meer gereflecteerd wordt op de waarde van de eigen 'waarheden' laat staan op die van andere perspectieven. De slavenmoraal poogt alles gelijk te maken, te egaliseren en dit is in tegenspraak met de interne logica van de natuur (de evolutie van mensen). *Op weg naar de 'engel' heeft de mens bij zichzelf de bedorven maag en beslagen tong aangekweekt waardoor niet alleen de vreugde en onschuld van het dier weerzinwekkend, maar het leven zelf onsmakelijk voor hem geworden is* (GvdM, blz 58, 7). Dit is problematisch voor Nietzsche, omdat hij de mens ziet als het nog niet vastgelegde dier. *Er is bij de mens, zoals bij iedere andere diersoort, een overschot aan mislukten, zieken, ontaarden, zwakkelingen, noodzakelijk lijdenden; de geslaagde gevallen zijn ook bij de mens altijd de uitzondering en gezien het feit dat de mens het nog niet vastgelegde dier is, zelfs een schaarse uitzondering* (VGK, blz 68-69, 62). De hegemonie van de slavenmoraal zorgt ervoor dat er stelselmatig partij wordt gekozen voor de 'zwakken' en leidt ertoe dat de 'sterken' zich niet kunnen ontplooien. Het doel van de slavenmoraal is om uiteindelijk alles te conformeren met hun wil tot objectieve waarheid (op te slokken in de 'middelmaat' zou Nietzsche zeggen).

De mens legt betekenis in de wereld, 'schept' de wereld en zodoende zichzelf. De mens kan zich verder ontwikkelen en tot grootse hoogtes komen, maar de psychologische gesteldheid die hij zich aanneemt is daar wel van cruciaal belang voor. De herenmoraal staat voor het scheppen van eigen waarden, voor zelfverbetering en trots en kan derhalve veel beter bijdragen aan de ontwikkeling van de mens dan de slavenmoraal. Het is een veel constructievere, meer vruchtbare 'leugen' dan de slavenmoraal zou je kunnen zeggen. Het nihilisme (de ziekte die door Europa waart) is een gevaar voor de nog sterke, gezonde geesten, aangezien het propageert dat kracht, geluk en gezondheid zonden zijn (het kwaad). De voorname geesten moeten zich niet schamen, schuldig voelen voor hun kracht en dienen beschermd te worden tegen het giftige gemoraliseer van de slaven. In die zin is het bij Nietzsche omgedraaid: de sterke geesten moeten juist beschermd worden tegen de zwakken.

De zieken vormen het grootste gevaar voor de gezonden; niet van de sterksten komt het onheil voor de sterken, maar van de zwaksten (GvdM, blz 117, 14).

De natuurlijke driften van de mens zijn door de hegemonie van de slavenmoraal inwaarts gekeerd in plaats van naar buiten toe. Dit zorgt ervoor dat de mens aan zichzelf is gaan 'lijden' en het leven niet meer in zijn volledigheid wilt opnemen ('de aarde niet meer trouw blijft'). *Alle instincten die zich niet naar buiten ontladen, keren zich naar binnen – dit is wat ik de verinnerlijking van de mens noem: pas dan krijgt de mens het aangroeisel dat men laten zijn 'ziel' noemt (GvdM, blz 77, 16).* Nietzsche wilt dat we deze innerlijke strijd winnen. De wil tot macht moet zichzelf volledig overwinnen, opdat het slechte geweten en het ressentiment kan verdwijnen. Nietzsche's kritiek op de samenleving van zijn tijd is dat mensen zijn vervreemd van hun dierlijke, natuurlijke instincten, maar niet sterk genoeg zijn om de innerlijke strijd die het gevolg hiervan is te overwinnen. Het slechte geweten zorgt ervoor dat we onszelf als iets zondigs en hatelijks zien, waardoor we timide en middelmatig worden. Om onszelf te 'overwinnen' moeten we onszelf affirmeren en het leven, de wereld zien als grootste, bewonderingswaardige zaken. We zijn onszelf als vastgestelde dingen, als doelen in zichzelf gaan zien. Volgens Nietzsche is dit beeld problematisch; we zijn geen gefixeerde dingen, maar 'niet vastgelegde dieren' (VGK, blz 68-69, 62). We zijn een vat aan verschillende, strijdende krachten die elkaar proberen te onderwerpen. Als we de strijd winnen dan kunnen we 'goden' worden. *Deze mens van de toekomst, die ons evengoed van alle gebruikelijke idealen zal verlossen als van datgene wat daaruit heeft moeten voortkomen, van de grote walging, van de wil tot het niets, van het nihilisme, deze klokslag van twaalf uur' s middags en de grote beslissing, die de wil weer vrijmaakt, die de aarde haar doel en de mens zijn hoop teruggeeft, deze antichrist en antinihilist, deze overwinnaar van God en het niets – hij moet eens komen... (GvdM, blz 89, 24).*

Kritiek en perspectivisme

Vervolgens wordt er gereflecteerd op de relatie tussen perspectivisme en het leveren van kritiek en wat de consequenties zijn om getrouw het perspectivistische ‘kennen’ kritiek te uiten. Met het verwerpen van begrippen als de ‘zuivere rede’ heeft Nietzsche geen rotsvast, absoluut fundament waar hij zijn kritiek op ent. In de inleiding hebben we al gezien dat verschillende filosofen dit als een serieus, zo niet onoplosbaar probleem zien. Bij de filosoof Kant was kritiek niet in staat om de werkelijke actieve instantie te ontdekken. Het is versleten door compromissen; het laat ons nooit de reactieve krachten die uitgedrukt worden in de mens, zelf bewustzijn, rede, moraliteit en religie verslaan. Het heeft zelfs het tegenovergestelde effect. Dat wil zeggen het maakt van deze krachten iets meer van onszelf. Het onkritische karakter van elk ideaal blijft in het hart van het Kantianisme zitten ‘als de worm in het fruit’: werkelijke kennis, werkelijke moraal en ware religie (Deleuze, 1983, blz 89-90, 3.8). Bij Nietzsche gaat het er nu juist om dat dergelijke definitieve, absolute concepten problematisch zijn. Hierdoor krijgt het leveren van (filosofische) kritiek bij Nietzsche een nieuwe wending (er is sprake van een kritiek op de kritiek zou je kunnen zeggen). Een kritiek die met recht deze naam mag dragen moet niet geënt zijn op de pseudo-kennis van het onkenbare (wat Nietzsche bijvoorbeeld Kant verwijt), maar primair op de werkelijke kennis van wat gekend kan worden (Deleuze, 1983, blz 90, 3.8). Er wordt niet meer geredeneerd vanuit zogenaamde a priori’s of axioma’s (vaststaande, universeel geldende, onbetwifelbare principes), maar juist in termen van perspectieven die allemaal een bepaalde constituerende wil tot macht als grondslag hebben. Hier verschilt Nietzsche dan ook van Kant; voor Kant betekent immanente kritiek, kritiek gebaseerd op redelijkheid ingegeven door de rede zelf. Bij Nietzsche zijn principes nooit transcendentiaal; het zijn deze principes die vervangen worden door genealogie (Deleuze, 1983, blz 91, 3.9). Het leveren van kritiek betekent in concreto dus niet meer het aantonen dat een bepaald inzicht ‘waar’ is en een ander inzicht ‘onwaar’ of dat een bepaalde handelingswijze ‘ethisch’ en een andere ‘onethisch’, of ‘redelijk’ versus ‘onredelijk’, etcetera. Zoals we reeds hebben gezien zijn dit nu juist concepten die Nietzsche ontmaskert als waarde geladen en bevooroordeeld in plaats van als ‘neutrale’, ‘objectieve’ kaders met een soort universele legitimatiekracht, zoals ze van oudsher worden gepostuleerd. Het zijn problematische ‘leugens’ om met Nietzsche te spreken.

Nietzsche legt de nadruk nu juist op de verscheidenheid aan perspectieven met hun onderliggende wil tot macht. Met het onderbreken van een absoluut referentiepunt kan er dus

nog steeds kritiek worden geleverd, echter is er nu sprake van *immanente* kritiek. Dat wil zeggen dat de kritiek gestoeld wordt op de waarde van verschillende, strijdende perspectieven (de consequenties die er voor ons uit voortvloeien). Met behulp van de genealogie worden de grondslagen, de ontstaansgeschiedenis van waarden en betekenissen zichtbaar en kunnen ze radicaal (ontwortelend) doordacht worden (zoals we bij Nietzsche's kritiek op de moraal hebben gezien). Zo kunnen we komen tot een manier van denken die tot de grenzen reikt van wat het leven kan doen, een denken dat het leven affirmeert in plaats van een soort kennis die diametraal tegen het leven staat gekeerd. Dit nieuwe denken impliceert ontdekken, uitvinden, nieuwe mogelijkheden van leven. Een nieuw beeld over denken impliceert voornamelijk dat waarheid niet langer een element van denken is. Het fundamentele element van dit nieuwe denken bestaat uit betekenis en waarde.

Nietzsche neemt stellingname voor perspectieven die 'de aarde trouw blijven', oftewel perspectieven die passen binnen de herenmoraal. Het is, mijns inziens, belangrijk om in dit kader op te merken dat Nietzsche niet voor ogen heeft dat mensen blindelings zijn filosofische uitgangspunten en stellingen overnemen. Getuige het citaat: wie niet denkt zoals ik, volg mij! (Keij, 2011, blz 326). Nietzsche levert ons een raamwerk om ons te wapenen tegen problematische 'leugens'. Zijn filosofie maakt ons weerbaar tegen 'metafysische' verleidingen en wapent ons tegen alle vormen van dogmatiek en geloof. *Wij 'mensen van de kennis' zijn zo langzamerhand wantrouwig geworden jegens gelovigen van welke pluimage ook, ons wantrouwen heeft ons er geleidelijk in geoefend andersom te redeneren dan men vroeger redeneerde: namelijk overal waar de kracht van een geloof opvallend naar voren treedt, tot een zekere zwakte in de bewijsbaarheid en zelfs tot onwaarschijnlijkheid van het geloofsartikel te concluderen* (GvdM, blz 145, 24).

De nadruk binnen de herenmoraal wordt gelegd op het hier en nu en de fundamentele verantwoordelijkheid om zelf waarden te scheppen in plaats van een ressentimentvolle, reactieve attitude aan te nemen en blindelings de 'kudde' te volgen. In die zin constitueren ze een vruchtbare bodem voor kritische mensen die zichzelf willen verbeteren. Het gaat om de waarde van de perspectieven in de zin van het effect dat ze hebben op de psychologische gesteldheid en in bredere zin de ontwikkeling van de mens. Zo hebben we gezien wat de consequenties van de slavenmoraal zijn en daarmee is dit perspectief niet minder 'waar' of 'immoreel', maar problematisch voor de ontwikkeling van mensen. Het leidt ertoe dat mensen bekrompen, kleingeestig worden, zichzelf als slachtoffer zien en niet meer bereid zijn om zichzelf te verbeteren. De vrije geesten gaan op zoek naar hun eigen waarden, 'waarheden' en vertegenwoordigen deze met behoud van een ironische glimlach, maar niet met minder trots.

Het zullen echter beslist geen dogmatici zijn. Het zou indruisen tegen hun trots, en ook tegen hun smaak, als hun waarheid nog een waarheid voor jan en alleman zou zijn: wat tot dusverre de heimelijke wens en bijbedoeling van alle dogmatische bedoelingen was. 'mijn oordeel is mijn oordeel: een ander heeft daar niet zo gauw ook recht op' – zegt zo 'n filosoof van de toekomst misschien (VGK, blz 50, 43).

Conclusie en discussie

Aan de hand van zijn perspectivisme kan Nietzsche een totale kritiek op zetten. Er zijn geen morele feiten of fenomenen, maar louter morele interpretaties van fenomenen. Om die reden is het noodzakelijk dat het perspectivisme de basis constitueert voor het leveren van kritiek. Het is de cruciale premisse voor een vorm van kritiek die de aarde trouw blijft. Zonder het perspectivisme als fundamenteel uitgangspunt te nemen voor het uitoefenen van kritiek wordt er al snel toegegeven aan metafysische verleidingen (zoals de zuivere rede) en kan er geen sprake zijn van immanente kritiek. Er kan gesteld worden dat vormen van kritiek die het perspectivisme niet onderschrijven (dit niet als fundamentele basis hebben) nooit werkelijk kritisch kunnen zijn. Dat wil zeggen, er blijft een reactieve, slaafse kern bestaan wanneer er (metafysische) ‘kennis’ buiten de wereld wordt voorondersteld en gezocht. Hier ligt de kunst van de genealoog: vanuit het perspectief van de ‘zieken’ kijken naar ‘gezonde’ concepten en waarden en omgedraaid vanuit de volheid en zelfverzekerdheid van een ‘rijk’ leven kijken naar het werk van de slaven. Er kan geconcludeerd worden dat Nietzsche met zijn kritiek allerminst op een soort theoretisch anarchisme heeft gezinspeeld. Zijn leer van het perspectivisme impliceert dus zeker niet het relativistische ‘anything goes’. Met de stelling ‘God is dood’ en het daarmee verweven failliet van absolute waarheidsproclamaties, die per definitie gelegen zijn in het bovenmaanse, impliceert Nietzsche dus zeker niet dat we gedoemd zijn te verzanden in een nihilistisch relativisme (Kuypers, 1990). De crux van Nietzsche’s denken is dat het menselijke subject inherent gebonden is aan het ondermaanse, aan zichzelf. En in die zin dus de fundamentele verantwoordelijkheid heeft om zelf waarde te scheppen en hier kritisch op te reflecteren, aangezien het van invloed is op onze ontwikkeling als persoon en in bredere zin als soort.

Daarmee is absoluut niet gezegd dat het onmogelijk is om een hiërarchie binnen de perspectieven te ontwaren. Zonder een absoluut uitgangspunt waaruit alles zou emaneren, blijken we nog steeds in staat bepaalde perspectieven superieur te kunnen achten ten opzichte van anderen. Zo kunnen bepaalde (reactieve) krachten die ten grondslag liggen aan bepaalde waarden schadelijk zijn voor de psychologische gesteldheid in bredere zin voor de menselijke ontwikkeling (zoals we gezien hebben bij Nietzsche’s analyse van de slavenmoraal). De duidelijke stellingname voor de herenmoraal, een affirmatieve, creatieve levenshouding betuigt hiervan. Zonder het leven kan niets waarde hebben, waardoor het leven de hoogste waarde zou moeten hebben. Hetgeen dat levensbevestigend, oprecht (affirmatief) is moet worden geprefereerd boven hetgeen dat levensafwijzend, onoprecht (negatief) is. Het draait

bij Nietzsche om het kritisch reflecteren op de waarde van waarden en dit moet niet (of beter gezegd kan niet meer!) gebeuren in termen van waar, onwaar of goed en fout, maar in termen van nobel of slaafs, hoog of laag, actief en reactief. We moeten vragen *hoe* denkt de ander en hoeveel ressentiment en slecht geweten bevat zijn denkwijze in plaats van ons af te vragen of zijn denkwijze ‘waar’ of ‘goed’ is. Nietzsche laat ons nu juist zien dat in dit tweede geval onze eigen vraagstelling al doordrenkt is met slaafs denken en in die zin nooit *immanent kritisch* kan zijn. Dit impliceert dat er altijd een hiërarchie ten aanzien van waarden bestaat en moet worden verondersteld indien we tot een adequaat begrip van waarden willen komen. In het kader van de hoofdvraag kunnen we concluderen dat de strekking en reikwijdte van Nietzsche’s perspectivisme zeker niet op gespannen voet staat met het gegeven dat Nietzsche kritiek uit op verschillende andere, ‘vreemde’ perspectieven. De aanzet voor het leveren van kritiek en de doelstelling die hij hiermee voor ogen heeft wordt juist ingegeven (mogelijk gemaakt) door een perspectivistische kijk op de werkelijkheid.

Een vraag die overblijft is hoe we dit nu precies op praktisch, persoonlijk niveau moeten opvatten. Hoe kunnen wijzelf op persoonlijk niveau ‘genealogisch denker’, immanent kritisch worden. Nietzsche zou zeer waarschijnlijk stellen dat lang niet iedereen hiertoe in staat is. *Het is voor zeer weinigen weggelegd onafhankelijk te zijn: - het is een voorrecht van de sterken* (VGK, blz 39, 29). Echter, aangezien de heren- en slavenmoraal tegelijkertijd in verschillende hoedanigheden te vinden kan zijn binnen een individu, kan de vraag gesteld worden in hoeverre en op welke manier individuen hun eigen slaafsheid, reactiviteit kunnen bestrijden. De verdere beantwoording van deze vraag ligt buiten de pretentie van dit paper, maar is denk ik wel een interessante invalshoek voor verder onderzoek. De analyse van Nietzsche filosofische expeditie met bijbehorende terminologie zoals uiteengezet in dit paper kan mijns inziens wel een vruchtbare bijdrage leveren ten aanzien van dit vraagstuk.

Literatuurlijst

Clark, M., (1990), 'Nietzsche on truth and philosophy'. Cambridge University Press.

Conway, D., (1994), 'Genealogy and critical method'. In: Nietzsche, genealogy, morality, . Berkeley University of California Press.

Deleuze, G., (1983), 'Nietzsche and philosophy', Translated by Hugh Tomlinson, Continuum New York.

Graftdijk, T., (1999), 'Friedrich Nietzsche: Voorbij goed en kwaad', Amsterdam: De Arbeidspers.

Graftdijk, T., (2000), 'Friedrich Nietzsche: De genealogie van de moraal', Amsterdam: De Arbeidspers.

Keij, J., (2011), 'Nietzsche als opvoeder of: hoe een mens wordt wat hij is', Zoetermeer: Klement Pelckmans.

Kuypers, E., (1990), 'Nietzsche nu of nooit', Leuven/Apeldoorn: Garant

Oosterling, H., (2012), 'Nietzsche Tegenspraak als afgrond', opgevraagd van <http://www.henkoosterling.nl/Hegelprop/prop5.html>.

Reginster, B., (2000), 'Perspectivism, criticism and freedom of spirit', In: [*European Journal of Philosophy*](#) 8 (1):40–62. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.2000.

Reginster, B., (2001), 'The paradox of perspectivism', In: *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 62, No. 1 (Jan., 2001), pp. 217-233. International Phenomenological Society.

Strong, T., (1985), 'Reflections on perspectivism in Nietzsche', In: *Political Theory*, Vol. 13, No. 2 (May, 1985), pp. 164-182. Sage Publications, Inc.